

MAGYAROK, TÓTOK, CSEH HUSZITÁK

A TIZENÖTÖDIK SZÁZAD legelejének Európája a kortársak szemében viszonylagos béke képét mutatta. A Nyugatot leginkább foglalkoztató ú. n. száz-éves, de tulajdonképpen hosszabb, angol-francia háborúnak a gögös francia lovagcsapatokra lesújtó csapásokat hozó első szakasza véget ért s a második igazi fellángolása még évekig váratott magára. A török elleni harc elcsendesült.

Az 1396-iki nikápolyi keresztény vereséget az ozmán fegyverek 1402-iki angorai katasztrófája követte s így az előbbi a felületes és jelennek élő szemlélő, a nagy többség tudatában bizonyára epizódnak festett és festhetett. Hiszen ha a jövőre nézve nem is, a pillanatnyi helyzetet illetőleg közömbös volt, hogy a török a csapást Timur Lénknek, a mongol birodalom nagy újjászervezőjének s nem valamely európai hatalomnak köszönhette. Amint nem hatottak a lovagi rendre, az akkori kizárólagos katonaelemre, az angol íjászok váratlan csataeredményei, nem hatott Nikápoly sem. S ami talán legfeltűnőbb, ugyanezt a közönyt tapasztalhatjuk a svájciak sempachi győzelme (1386) után is, pedig gyakorlatban nemcsak a Svájc területét illető osztrák uralmi igények végső elmállását jelentette, de ezenfelül valami önmagában megdöbbentőt: paraszti gyalogság diadalát egy fényes és hősi lovaghad ellenében. A feudális berendezkedés s a vele járó harcmód mindezek ellenére erősen, sőt rendületlenül állt. Meggyökeresedett állapotok nehezen engednek újaknak helyet, s a békekorszak, a próbáratétel hiánya természetesen a régit, a meglévőt gyámolította. Továbbra is makacsul csak a lovagot, a nemesembert, a teljes fegyverzetű páncélost tekintették katonának; senki sem érezte, legalább is a mérvadó tényezők közül senki, hogy az elmúlt XIV. század végének meg nem szívelt, de mindenesetre furcsa és váratlan hadügyi mérlege a lovaghadak bukásának kezdetét s azon keresztül egy egészen más természetű korszak, az újkor hajnalhasadását jelenti. Csakhogy a történelem nem ismer megállást. A csalóka nyugalom nem tartott sokáig. Angolok és franciák csakhamar a régi elkeseredéssel estek egymásnak, a török is bámulatos gyorsan talpraállt, s a svájci völgyekben észrevétlenül tovább érett a taktikai egységekbe foglalt gyalogság, a, hogy úgy mondjuk, polgári harcmód fölénye. A régi rendszer épületén mind erősebb repedések jelentkeztek s a század húszas éveire beköszöntött az az idő is, mely olyan mozgalmat hozott, hogy a romlás

jeleit többé nem lehetett titkolni és elhallgatni. Egy viszonylag kis nép, a középkori Csehország nagy megmozdulása nyithatta fel végül is a kortársak szemét. Az angol Íjász letörte a francia lovagot, de lovagi támogatás nélkül tehetetlen volt. A svájci diadal egyelőre folytatás nélkül maradt, a törököt pedig fegyelme és tömege tette félelmetessé. Mindeme jelenségek ellen tehát lehetett érvelni mintegy a régi alapon. A vezetők mindig és mindenütt a ma emberei szoktak lenni; nem is tehetnek mást, a csakis jövőbe pillantó politikai hatalom bizonyos bukásnak válnék zsákmányává. S mert mindenik említett esetben akadt, mint látjuk, valami mentség-féle, megokolhatták vagy legalább hallgatólagosan magától értetődőnek tarthatták konzervatív mozdulatlanságukat. De az a kirobbanás, melynek Húsz János tételei nyomán Csehország lett a fészke, kevésbé dicsekedhetett lovagi támogatással, következetessel semmiesetre, ennek ellenére a győzelmek egész sorát aratta, pedig tömegekkel, legalább is török értelemben szintén nem rendelkezett. Éppen azért rakétaszerű fénnel vüágította be az akkori berendezkedés közeli összeomlást jelző gyengéit ez az utolsó lökés, melyet a feudális Európa még úgy ahogy kiállt.

Hogy így történt, hogy a régi társadalom még nem dőlt össze, abban a mozgalom hamarosan bekövetkező belső átalakulásán, belső elsorvadásán kívül oroszlánrésze van az egykorú Magyarországnak.

1419 augusztus 16-án örökösök nélkül halt meg Vencel cseh király s így jog szerint öccsére, a mi Zsigmond királyunkra szállt atyjuk IV. Károly császár cseh koronája. De a trónfoglalás elé nehézségek tornyosultak. Prágában már égett a forradalom tüze, a városok, a parasztnép, sőt a nemesség egy része is Húsz követőjének vallotta magát. Ziska János vésztojósó alakja már megjelent a színen és megkezdette csodálatos eredményű szervező munkáját. A vallási téren megindított újítás a legmélyrehatóbb társadalmi, tehát nemzeti természetű változásokkal járt. Az új tan megteremtette azt a keretet, mely legalább is eleinte egybefoglalni látszott nemest, polgárt és parasztot. Olyan átalakulás köszöntött be, melyet idegenkedve, sőt borzalommal kellett hogy nézzen az „ördögi testvéresülés“-ről vagy „monstruózus szövetkezés.“-ről beszélő középkori gondolkozás. Egy csapásra kialakultnak látszott és készen állott a cseh nemzet. Készen önmagában és készen megvívni akár a véres harcot hite valamennyi ellenségével szemben.

A sors úgy akarta, hogy az elkövetkezendő háborúk terhe súlyosan nehezédjék Magyarországra is, sőt elsősorban Magyarországra. Zsigmond királyt magyar trónja tette politikai hatalmassággá. Római királysága, tekintve a birodalom akkori állapotait, keveset lendíthetett rajta. Kisebb-nagyobb német seregek nem egy ízben átlépték ugyan a cseh határt, de egységes vezetés és egyetértés híján mindig siralmas kudarc volt részük. Magyarország szerepe nem ilyen dicstelen. Az Anjouk birodalma bizonyára nagyobb és hatásosabb erőfeszítésekre lett volna képes, de egészben véve a roppant veszedelmesnek indult cseh mozgalom a magyar katonában láthatta legkeményebb ellenfelét. Sőt, miután a forradalom felemésztette önmagát, úgy mutatkozott, hogy széthullott erőinek szilánkjait éppen a magyar királyság fogja egyesíteni újra s a két ellenséget közös és pedig magyar zászló alá

sorakoztatja. Zsigmond Magyarországa, ha többet nem is, helyt tudott állani a huszitákkal szemben. A Mátyásé majdnem teljesen föléjük kerekedett, de mindenesetre annyira jutott, hogy Csehország legképzettebb katonáit magyar szolgálatban akár hazájuk ellen is felhasználhatta.

Sajnos a kezdet, mint múltunk annyi más jelenségénél, akkor is befejezés nélkül maradt. A huszita küzdelmek és az azokat követő háborúk kimerítették Csehországot, de megtépázták Magyarországot is. A két nép több mint egy évszázados háborús és békés érintkezésének nem volt maradandó eredménye. Mátyás halála után mindkettőn a bomlás jelei mutatkoztak. Míg a XV. században a magyar politika és hadügy szolgálatában idegen, sokszor cseh diplomaták és katonák egész raja buzgólkodott, a XVI-iktól a magyar szorult idegen érdekek istápolására. S Csehország sem állott meg a lejtőn, melyen már előbb megindult, csak más irányba tért. A politikai kötelékek más formában a Habsburg-ház jogára alatt továbbra is megmaradtak, de a részben üdvös egymásrahatás megszűnt. Az a kölcsönhatás, mely sok egyéb tanulságos és nevezetes eredmény mellett, hogy csak a leginkább feltűnőt említsük, az akkori Európa egyik legjobb hadseregét teremtette meg. Mert Mátyás később „feketédnek nevezett serege, nemcsak hogy nagyrészt csehekből, illetve csehországi németekből állott, — kik elsajátították a magyar hadviselés elveit — de sokat is tanult a huszitáktól. Ziska hadiszekereit pl. következetesen alkalmazta. Persze már változott külsővel és jelentésben. Ezek torlasza mögött keresett kezdetben oltalmat az éles ítéletű s a katonai erőviszonyokat valamennyi kortársánál jobban lemérő vak vezér a lovaghadak támadását ilyen külső, mesterséges taktikai egybefoglalás híján nyilvánvalóan ki nem álló, lelkes, de gyenge-fegyverzetű és tanulatlan polgári és parasztcsapatai számára. Ezek védelme alatt vitte őket rohamra s nevelt belőlük egyéni szempontból is mindinkább teljes értékű, a kor színvonalán álló harcost, illetve harcos-rendet, mely külső támaszra mind kevésbé szorult, sőt csakhamar keresett és jól megfizetett zsoldosanyaggá vált. A szekérvár pedig összetevőire esve szét, egyes ágyúhordó szekereivel, a tábori tüzérségnek lett ősévé.

Nagyobb távlatból nézve, a ma szemüvegét használva azonban nem ez az aránylag rövidéletű \$ Mátyás király korával tulajdonképpen veszendőbe ment katonai vonatkozás a huszita küzdelmek legérdekesebb vetülete. Leginkább szemetszűrő s a jelen számára nyilvánvalóan többetmondó, a csehekkal határos s velük állítólag jórészt azonos nemzetiségű felvidéki lakosság magatartása. Ha a speciális hadtörténelmi vizsgálat azt mutatja ki, hogy a huszitizmus jellegzetes volta ellenére az európai hadügy történetében mégis csak átmenet volt, s az újkor nagy katonai reformjai, mindenekelőtt a csatadöntő gyalogság nem a cseh mozgalomból, hanem elsősorban és közvetlenül a svájciak szabadságharcából sarjadtak ki, — a XV. századi Magyarország társadalomtörténete is valami ilyet bizonyít, vagy inkább sokkal többet, a majdnem teljes hatásbeli meddőséget.

A fegyveres küzdelem különösen cseh részről acsarkodó gyűlölet jegyében kezdődött. Az idegenszármazású, de joggal magyarnak

ítélt s ridegen ellenük forduló Zsigmond királyon t. i. Magyarországon keresztül akartak véres bosszút állni. A hangulatra nézve, ha ilyesmihez helyünk volna, számos aprólékos leíró adatot idézhetnénk, de talán mindent összefoglal az a huszas évek elejéről származó huszita harciadal, mely Gerő János fordításában a következőképpen hangzik:

Látjátok-e Zsigmond haragját?
 Melyet velünk éreztet;
 Elrabolva hazai kincsünket,
 Meggyalázva szentjeink sírját.
 A kincset idegenek közt osztotta fel
 Magyaroknak és németeknek adta.
 A ti gyilkosaitoknak.
 Azért tisztos csehek
 Lázadatok fel ellene
 Bevallott kiirtotok ellen
 Kergessétek ki hazátokból
 Gennyedjen el magyarjaival
 Válasszatok tisztos férfit
 A cseh királyi trónra.

Mikor ez a szöveg megszületett, a mérkőzés színhelye még Csehország volt, hová a király bátyja halálhírét véve magyar sereg élén érkezett. Brünnben fogadta a cseh rendek és Prága hódolatát, de nem nyomult egyenesen a fővárosba. Az egész telet a megbízhatóan németlakosságú Boroszlóban töltötte, tulajdonképpen teljes nyugalomban, ámde ott hozott halálítéletei világosan mutatták, az új tannal szemben elfoglalt álláspontját. Ha hadvezetésében csak félig ilyen erélyesnek bizonyul, lehet, hogy az egész mozgalom csírájában elbukott volna. De katonai eljárása politikai és hitbéli merevségének éppen nem felelt meg. Sőt annak teljes ellentétéképpen, kezdettől fogva kusza és túlságosan óvatos volt. Prága némi engedékenységgel ellenében örömmel nyitotta volna meg kapuit, de a király feltétlen megadást kívánt s hogy azt elérje, bevárta német segítőcsapatait. Ezalatt azonban megérkezett fanatizált hívei élén Ziska is, a vitkovi hegy ellen intézett rohamra már az ő baljóslatú ágyú felelték s a teljes siker elmaradása vészhozó körülménnyé vált. A hradisini koronázás megtörtént, de formáság maradt, a hazakészülő király veszedelmes tűzfészket hagyott maga mögött, a mozgalom azonnal felcsapó lángjai már ezt az első visszavonulást is veszélyeztették.

Pedig ezt az első anabázist több követte. A huszita seregek harcmódját és összetételét csakhamar a környező katolikus területek is megkísérelték utánozni. De egyelőre nem sok sikerrel. Nem a királyi seregek erőrekapása, hanem Ziska halála volt az első jel, mi a cseheket a szerencse forgandóságára emlékeztethette. Vele veszendőbe ment a mozgalom egységes irányítása. A huszitizmus pártokra szakadt, melyek a veszély pillanataiban ugyan egyelőre még összefogtak, de a sikerek kihasználásában már nem tudtak egyetérteni. Ezzel párhuzamosan megindultak természetesen a különböző célkitűzések s ezek kapcsán a mérsékeltberek és békére vágyók lassú elidegenülése a forradalom szélső híveitől. Mire a bázeli zsinat összeült, Csehország java-része béke után sóvárgott s miután legégetőbb kívánságukat, a két szín alatti áldozást teljesítették, a rendcsinálás művét maga a cseh

többség vette kezébe. A lipani csatatéren ők maguk verték le és irtották ki Ziska megalkuvásra nem hajló rajongóit s ezzel a huszita forradalom legalább is a cseh korona területén tulajdonképpen végétért.

Történt ez 1434-ben. Azóta, hogy a csehek 1423-ban — ekkor még Ziska személyes vezetése alatt — először lépték át a magyar határt, tizenegy esztendő telt el. Szomorú évek. Az elsőt még öt benyomulás követte 1428, 30, 31, 32 és 33-ban. A magyar ellenállás, igaz, mind erőteljesebb és foganatosabb lett. A kalandra vágyó hivatlan vendégek jórésze soha többé nem látta meg szülőföldjét, tetemeik a hódítást elutasító magyar földben porladtak el. De közben elpusztult a Felvidék javarésze, Nagyszombattól Késmárkig földönfutóvá vált a nép és pedig elsősorban a magyar és tót elem, mert a városok javarészt német lakosságát falaik valahogyan megóvták. A védtelen falusi tömegek ellenben menthetetlenül ki voltak szolgáltatva a betörő hordák kénye-kedvének. Könnyük és vérük összefolyt és együtt omlott. Közös gyűlölettel fordultak tűzhelyeik makacs dúlói ellen. Sőt, ha különbséget kell tennünk, az a tótság javára szól. Az utolsó invázió huszita seregeire nézve egy cseh forrás azt a jelentős észrevételt teszi, hogy javarészükből már az országgal együtt érezni nem tudó idegenekből állottak. Ekkorra az első esztendők hite és mámoros lelkesedése elszállt. Jól képzett katonák, egyúttal közömbös, zsákmányéhes kalandorok foglalták el a mártíromságra kész elődök helyét s hasontársakat bármely nemzetből szívesen fogadtak soraikba: németeket, lengyeleket, akár magyarokat is. És olyan magyarok, akik legalább is ideiglenesen egy követ fűttak velük, tudjuk, hogy akadtak. A magyar kisnemeseknek volt olyan elszegényedett, vagy esetleg mindenáron érvényesülni kívánó rétege, mely miután világnézeti és vallási áldozathozatalra már nem volt szükség, kész volt a husziták szekerét tolni s rablóvállalataik gyümölcseiben részesedni. A tótság ilyen zsoldos hajlamú katonaelemmel nem rendelkezett, egészében jobbágnép volt, jobbágsorból kiemelkedett leszármazottai t. i. elvegyültek és magyarokká váltak a magyar nemességben. Nem merjük állítani, hogy közülök senki sem csapott fel huszitanak, de mindenesetre kevesebb, mint ahány magyar tette, pedig természetesen ilyenek is csak elvétve akadtak. Tömeges tót csatlakozásra nézve semmiesetre sincsenek adataink, jöllehet a felvidéki okleveles anyag meglehetősen épségben maradt reánk. Azt a török hódítás tudvalevőleg megkímélte; tehát híradásokban, hiteles tudósításokban nincsen hiányunk.

S hogy a források hallgatása s az ebből a csendből merített érv valóságot takar, arra nézve egyenes és beszédes bizonyosságunk is adódik, ha Húsz tételeinek a lelkekben történt térfoglalását földrajzi elterjedés alapján vesszük szemügyre. Hogy pl. a szentségek a beléjük oltott krisztusi kegyelem, vagy a kiszolgáltató munkája révén hatnak, mint az előbbit a római Anyaszentegyház, az utóbbit Húsz hirdette, ilyen kérdésekben az egyszerű parasztnép aligha tudott állást foglalni. Minden attól függött, vagy legalább is elsősorban attól, hogy papjai meggyőződésében képesek-e Húsz újításai gyökeret verni vagy nem. S ebből a szempontból ismét nem a huszitaéknak csak öklét érző Felvidék papsága szolgáltatta azt a talajt, hol a cseh reformáció a lábát

megvethette, hanem a határtól távoleső tiszta magyar vidékéké. Ezt nem lehet eléggé nyomatékosan hangsúlyoznunk. A magyar szent korona területén igenis megállapítható bizonyos huszita terjeszkedés és hatás. De a csirákat nem tót, hanem a prágai egyetemen tanuló magyar papok hozták haza s ők próbálták kiérlelni.

Tudjuk, hogy huszita szellemben született meg az első magyar bibliafordítás, Tamás és Bálint klerikusok műve. Ámde mindketten az akkor még színmagyar lakosságú szerémségi Kamenicből valók, onnan menekültek Moldvába, a lengyelországi huszita emigránsok mentsvárába. Menekülniük pedig azért kellett, mert nem a Felvidék, hanem éppen a Szerémség volt a magyar huszitizmus fészke és Marchiai Jakab atya, 1436 óta Bosznia ferencrendi vikáriusa, ez az askétikus lelkesedésű és szigorú papiember, kinek a magyarországi huszita mozgolódás elnyomása tulajdonképpen köszönhető, éppen Kamenicen ütötte fel székhelyét, ott állította fel egyházi törvényszékét. Lehet-e ez vájjon véletlen? Működése és hatásköre kiterjedt a pécsi, boszniai és erdélyi püspökségek területére, a Felvidékre azonban nem. Pedig Tóth-Szabó Pál vitathatatlan észrevétele szerint bizonyosan oda telepedett volna, ha a veszély elsősorban arrafelé fenyeget. Szereplése éppen arra az időre esik, mikorra a harcos huszitizmus már Csehországban meghalt, a Felvidék viszont még nem volt Giskra hatalmában. A királyi hatóságok s az egyházi felsőség tehát, ott is éppen olyan támogatásban részesíthették volna, mint a Szerémségben. Választása szabad volt, nem oda ment, hová jobb híján mehetett, hanem ahová menni akart, bizonyára a leginkább fertőzött területre, mely eszerint nyilvánvalóan Délmagyarország volt.

Zsigmond uralmának utolsó esztendejében 1437-ben más irányú és igen veszedelmes hatásképpen fegyveres jobbágyforradalomról is hallunk, kétségkívül huszita, sőt a szélső husziták, az ú. n. taboriták kommunizmusára emlékeztető mellékízzel. Ámde megint nem a Felvidéken, hanem Erdélyben. A tót lakosság az ilyen megmozdulástól távolabb állt, mint Magyarország bármelyik rétege, ha valaki, ő volt az, ki a husziták kezéből semmit sem volt hajlandó átvenni. Giskra évtizedes uralma is nyomtalanul pergett le róla, mely uralom, igaz, már nem volt cseh nemzeti alapon beállított, — hiszen Giskra, mint ismeretes, az egyik legnagyobb magyar politikai párt fejevé küzdötte fel magát s teljesen beilleszkedett a magyar jogrendbe — de legalább a cseh nyelv bizonyos elterjesztésében lehetett volna része. Még ez sem történt meg. Az északnyugati Kárpátok sziklafala két mereven ellentétes, rokonnyelvű népet választott el egymástól; talán soha olyan erőteljesen, mint éppen a csehek nagy nemzeti feltámadása, a huszitizmus idején.